

İmadəddin Nəsiminin bədii irsinin öyrənilməsi tarixindən

Nəsrəddin Musayev

«Azərbaycan məktəbi» jurnalının baş redaktor müavini, Azərbaycan Respublikasının qabaqcıl təhsil işçisi. E-mail: musayev.nm@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0001-9704-1615>

Xülasə. Nəsimi Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində yeni mərhələnin əsasını qoyan, mütərəqqi fikirli şairdir. Şairin yaradıcılığı haqqında bir çox tədqiqatlar aparılmış, ədəbi görüşləri ilə bağlı qiymətli fikirlər söylənilmişdir. Həmin tədqiqatlar arasında türkiyəli ədəbiyyatşünas alim Əbdülbaqi Gölpınarlının əsərləri xüsusi əhəmiyyətə sahibdir. Ata tərəfdən azərbaycanlı olan Əbdülbaqi Gölpınarlı 1900-1982-ci illərdə Türkiyədə yaşamışdır. Klassik Türk ədəbiyyatının ən böyük tədqiqatçılarından hesab olunan Ə.Gölpınarlı bir sıra əsərlərində Nəsimi yaradıcılığının müxtəlif mərhələlərini araşdırmış, şairin türk təsəvvüf ədəbiyyatının inkişafındakı rolunu yüksək qiymətləndirmişdir.

Açar sözlər: Nəsimi, Gölpınarlı, türk, hürufi.

<http://dx.doi.org/10.29228/edu.56>

Məqaləyə istinad: Musayev N. (2019) *İmadəddin Nəsiminin bədii irsinin öyrənilməsi tarixindən*. «Azərbaycan dili və ədəbiyyat tədrisi». № 3-4 (261-262), səh. 56–64

Məqalə tarixçəsi: Göndərilib – 25.09.2019; Qəbul edilib – 18.10.2019

Ədəbiyyatımızda yeni mərhələ hesab olunan Nəsimi yaradıcılığı ədəbi dilimizin sonrakı inkişafına ciddi təsir göstərmişdir. Nəsiminin bədii sənətkarlığı, onun üsyankar ruhlu şeirləri, fəlsəfi və ictimai məzmunlu əsərləri həm klassik şeirimizə ruh vermiş, həm də ictimai fikir tarixinin istiqamətlənməsinə xidmət etmişdir. O, poeziyada, fəlsəfi düşüncədə ənənə yaratmışdır. Tariximizin təzadlarla dolu gərgin dövrünə təsadüf edən Nəsimi yaradıcılığı bədii söz sənətinin möhtəşəm abidəsi kimi xüsusi mahiyyət daşıyır.

Şairin şeirlərindəki mübarizə ruhu yaşadığı dövrün ictimai-siyasi hadisələri ilə bağlı idi. Azərbaycanın monqol istilasından azad olunmasından az sonra Teymuri dövlətinin talançı, məşəqqətli hücumuna məruz qalması onun mədəniyyətini də sarsıtmışdı. Nəsimi məhz belə bir tarixi şəraitdə yaşayıb-yaratmış və özünə

cahanşümul şöhrət qazandıra bilmişdir. Ədəbi yaradıcılığı, dünyəvi hisslərlə zəngin əsərləri, yüksək sənətkarlıq xüsusiyyətləri, bədii təfəkkür vasitələrindən, təsir etdiyi motivlər, qələmə aldığı mövzunun həlli və s. hələ şairin sağlığında açıq fikirli müasirlərinə təsir etmiş, onları düşündürmüşdür [Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi, I cild. 1960, s.264].

Nəsimi tədqiqatçılar tərəfindən Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində yeni mərhələnin əsasını qoyan, türk dillərində yaranan qədim və orta əsr ədəbi abidələrinin ənənəsini davam etdirən müqtədir sənətkardır. Şairin yaradıcılığı haqqında bir çox tədqiqatlar aparılmış, ədəbi görüşləri ilə bağlı qiymətli fikirlər söylənilmişdir. Onlardan biri də Türkiyədə yaşamış, əslən azərbaycanlı olan Əbdülbaqi Gölpınarlıdır.

İlki 1953-cü ildə, ikinci dəfə isə 2014-cü ildə İstanbulda nəşr olunmuş Ə.Gölpınarlının əsərində Nəsimi, Üsuli və Ruhinin həyat və yaradıcılığından bəhs edilir, onların şeirlərindən nümunələr verilir. Gölpınarlı bu kitabında Nəsiminin türk divan ədəbiyyatının məşhur simalarından biri olduğunu qeyd edir.

Nəsimi haqqında Azərbaycan ədəbiyyatşünaslarının müxtəlif nəsillərinin nümayəndələri tədqiqatlar aparmış, mütəfəkkir şairin yaradıcılığının məzmunu, ideya-bədii xüsusiyyətləri, lirizmi haqqında qiymətli fikirlər söyləmişlər. Bu tendensiya indi də davam etməkdədir. Yekdil fikir belədir ki, şairlikdə mahir olduğu qədər, yaradıcılığında ana dilinə üstünlük verməsi də şairi başqalarından fərqləndirən xüsusiyyətlərdəndir.

Ədəbi və fəlsəfi fikrimizin gərəkəmi nümayəndəsi haqqında elmdə yeni fikir söyləmək tədqiqatçıdan çox böyük məsuliyyət tələb edir. Gölpınarlı bu məsuliyyətin ciddiliyini nəzərə alaraq mütəfəkkir söz ustasının yaradıcılığı haqqında orijinal fikirlər söyləməyə çalışmışdır. O, şairin özündən sonrakı Türk ədəbiyyatının inkişafına güclü təsir göstərdiyini, yaşadığı dövrdə və sonrakı əsrlərdə nəzəriyyəçilərin onun yaradıcılığı haqqında qiymətli fikirlər söylədiyini, əsərlərinin bir çox dillərə tərcümə olunduğunu qeyd edir.

Alimin «Nəsimi, Üsuli, Ruhi» kitabında şairin qəzəl janrına gətirdiyi yeniliklər, nail olduğu ifadə gözəllikləri nəzərdən keçirilir, onun yaradıcılıq üslubunun özündən sonrakı lirik poeziyanın inkişafına təsiri araşdırılır. Bununla belə, o, Nəsimi haqqındakı məlumatların az olduğunu bildirir. Bu qənaətə gəlməsini, əslində, onun filosof-şair haqqında Azərbaycan alimlərinin apardığı tədqiqatlardan xəbərsiz olduğu ilə də əlaqələndirmək olar. Bu, Nəsiminin anadan olduğu yerlə bağlı verdiyi məlumatından da görünür. O qeyd edir ki, rəvayətə görə, şair Bağdadın Nəsim adlı bir nahiyəsində doğulduğuna görə Nəsimi təxəllüsünü götürmüşdür. Təbii ki, alimin bu fikri ilə heç cür razılaşmaq olmaz. Ona görə ki, əsl adı Seyid Əli Seyid Məhəmməd oğlu İmadəddin Nəsiminin Azərbaycanın qədim mədəniyyət beşiyi olan Şamaxı şəhərində anadan olduğu tədqiqatçıların böyük əksəriyyəti tərəfindən təsdiq olunub. Düzdür, bəzi tədqiqatçılar onun

Bursada, Təbrizdə, Bakıda, Diyarbəkirdə, hətta Şirazda doğulduğunu yazırlar. Bağdadda anadan olması fikri isə Gölpınarlıya məxsusdur [Alparslan A., Gölpınarlı A., 1996, s.163].

Tədqiqatçı XVII əsrdə Osmanlı dövlətində hürufilik və təsəvvüf görüşləri ilə tanınan Qaybi Sunullahın «Söhbətnamə»sinə əsaslanıb qeyd edir ki, Nəsimi Muradın Osmanlı sultanı olduğu dövrdə Ankaraya gəlmiş və Hacı Bayramla görüşmək istəmişdir. Bir dərvişin Nəsiminin tanrılıq iddiasında olduğunu Hacı Bayrama bildirməsi səbəbindən bu görüş baş tutmamışdır. Hətta Nəsiminin Hələbə gedincə öldürülməsi Hacı Bayramın incikliyindəndir [Gölpınarlı A., 2014].

Diqqət çəkən məqamlardan biri də əsərdə Nəsiminin doğum tarixi ilə bağlı heç bir məlumatın olmamasıdır. Ölüm tarixi ilə bağlı isə müxtəlif qaynaqların olduğunu bildirmiş, ən məqbul hesab etdiyi variantı bu cür əsaslandırılmışdır: «Qaynaqlar Nəsiminin ölüm tarixi olaraq hicri 807 (1404), 820 (1417), 821 (1418) tarixlərini göstərməkdədirlər. Əlimizdə Rəfiinin əsəri olmasa idi, adı kimi bu tarixi yanlış da düzəltməyimizə imkan olmayacaqdı. Çünki bəzi qaynaqlar onun adını İmadəddin olaraq qeyd etdiyi halda, Nəsimiddin, – deyər qeyd edənlər də var. Rəfi Hürufilik əsaslarını ehtiva edən və məsnəvi tərzində yazılmış «Bəşarətnamə»sinin sonlarında onun haqqında deyir:

*Nagehan ol rəhməti Fəzli-Xuda,
Ol İmaməddini sirri-Mürtəza...
Ol şəhid ışk ki, Fəzli zülcəlal,
Bəndü zindanlarda qalan mahü sal.
Ol bələdan ahü-fəqan etməyən,
Söyləyən əsrarı pünhan etməyən
Çün mənə bildirdi kimdir sirri-haqq,
Pərdə açıldı və göründü tabak
Əsərin sonlarında:
Bu Bəşarətnaməni qıldım tamam,
Savmın əvvəl cuması gün vəssalam.
Tarixi özü kimi «rah-ü Xuda»,
Sərbəsər əbyatı oldu rəhnüma. –*

beytləri ilə şeirini «rahü-Xuda» tarixində, yəni hicri 811-ci il ramazanın ilk cüməsində (1409) bitirdiyini bildirir.

Nəsimiyə bu tarixdə

*Ol şəhid ışk ki, Fəzli zülcəlal,
Bənd-ü zindanlarda qalan mahü sal –*

dediyinə görə, onun bu tarixdən əvvəl öldürüldüyü mütləqdir. Bu baxımdan 807 tarixini (1404) Nəsiminin ölüm tarixi olaraq qəbul etməyimiz düzgün olar»

[Gölpınarlı A., 2014]. Görünür, Azərbaycan tədqiqatçıları Gölpınarlının yaradıcılığı haqqında məlumata malik olmadıqlarından Nəsiminin ölüm tarixi ilə bağlı onun bu fikrinə münasibət bildirməyiblər.

Türk təsəvvüf anlayışının təməlini təşkil edən Məlamilik və Ələvi-Bektaşilik təriqətlərini mənimsəyənlər onu şəhid kimi qəbul edir, İslam dünyasının məşhur sufilərindən olan ikinci Hüseyn-əl-Həllac (Həllac Mənsur) adlandırırlar. Yaradıcılığının ilk dövrlərində Nəsiminin də ustadı Nəimi kimi sufizm mövqeyində dayandığını görürük. Həllac Mənsuru isə Nəsimiyə sevdirən təkcə təlimi deyildi, həm də əqidəsi uğrunda fədakarlıq göstərməsi idi. Lakin tədricən sufilik görüşü, əsasında hərf, ağıl dayanan hürufiliklə əvəz olunur. Nəsiminin şeirlərindən hürufi təlimini qəbul etdikdən sonra da Mənsura vurğunluğunu görürük. Bu fikirdə olanlar ona əsaslanırlar ki, Nəsimi də X əsrdə Bağdadda dara çəkilən Həllac Mənsur kimi şeirlərində ənəl-həqq söyləmişdir:

*Daim ənəl-həqq söyləyəm, neçünki Mənsur olmuşam,
Kimdir mənə bərdar edən, bu şəhrə mənsur olmuşam.
Qibləsiyəm sadiqlərin, məşuqiyyəmə aşıqlərin,
Mənsuriyyəmə layiqlərin, mən beytə məmur olmuşam.*

kimi şeirlər yazmağa başlayınca qardaşı Şah Xəndan ona şəriət divarından daş qoparmamağı söyləmiş, Nəsimi isə qardaşının sözlərinə cavab olaraq,

*Dəryayi mühit cusa gəldi,
Kövnülə məkan xürruşə gəldi –*

beyti ilə başlayan məsnəvi yazmışdır.

Gölpınarlı hürufi təliminin banisi Fəzlullahın xələfi olan Nəsiminin şeirlərini başa düşmək üçün əvvəlcə hürufiliyin əsaslarını dərk etməyin vacibliyini bildirir. Xüsusilə hərflərin və sayların hikmətinə, sirrinə inanan bu təlimdə, insanın və kainatın əsasının ruh deyil, maddə olduğuna inam güclüdür. O, dini inanclarla bağlı ifrata varmağın, hadisələrə kortəbii yanaşmağın əleyhinədir. Düşüncələrini məntiqi cəhətdən əsaslandırmaq üçün müxtəlif fikirlər söyləyir. Gölpınarlı onlardan birini belə şərh edir: «Nəsimi ölünün qəbirdə dirilməyəcəyini, bu cür sözlərin məcazi anlam ifadə etdiyini söyləmiş və sözünü isbat etmək üçün təəccüblü də olsa, bir təcrübəyə hazır olduğunu bildirmişdir. Ölən bir adamın qəbrə qoyulduqdan sonra üstünə buğda səpilməsini, ertəsi gün qəbrin açılıb baxılmasını, ölü qalxmıssa, buğda dənələrinin tökülməsi səbəbi ilə haqsız olduğunu qəbul edəcəyini demişdir. Bu təklifi onun cəzalandırılmasını sürətləndirməkdən başqa bir işə yaramamışdır» [Gölpınarlı A., 2014].

Nəsiminin Azərbaycan ədəbiyyatından bildiyimiz bəzi qəzəlləri Gölpınarlının tədqiqatlarında bizə məlum olmayan səbəblərdən ayrı rədiflə verilir. Şairin tərcümeyi-halından məlumdur ki, onun dərisinin soyulmasına fətva verən din

xadimi sağ əlinin şəhadət barmağını silkələyərək: «Bunun qanı da haramdır. Haraya düşsə, oranı kəsib atmaq lazımdır», – deyir. Bu zaman Nəsiminin qanı onun şəhadət barmağına düşür. Meydanda bu dəhşəti seyr edən hal əhlindən biri: «Verdiyiniz fətvaya görə barmağınız kəsilməlidir», – deyir. Din xadimi isə: «Bir az su ilə təmizlənər», – deyincə, Nəsimi

*Zahidin bir barmağın kəssən dönüb haqdan qaçar,
Gör bu gerçək aşiqi sərpa soyarlar ağrımaz.*

qəzəlini deyir.

Gölpınarlı bu məqamdan bəhs edərkən həmin qəzəli aşağıdakı formada təqdim edir:

Zahidin bir barmağın kəssən dönüb haqdan qaçar.

Gör bu *miskin* aşiqi sərpa soyarlar *ağlamaz* [Gölpınarlı A., 2014]. Burada iki məqam diqqəti xüsusilə cəlb edir. Birincisi, tədqiqatçı qəzəli Azərbaycan variantından fərqli olaraq «Ağlamaz» rədifli ilə təqdim edir. İkincisi isə odur ki, «gerçək aşiq» yox, «miskin aşiq» yazır. Azərbaycan dilinin izahlı lüğətində «miskin» sözünün mənası ilə bağlı oxuyuruq: fəqir, çarəsiz, yazıq, bədbəxt. Nəsiminin düşüdüğü duruma «miskin» sözü daha uyğun gəlmirmi?

Bu fərqlər təsadüfdür mü? Düşünürük ki, yox. Çünki ərəb və fars dillərini mükəmməl bilən, Qurani türk dilinə tərcümə edən bir tədqiqatçı Nəsiminin əsərlərini ərəb və ya fars mənbələrindən oxusa belə, onu təhrif olunmamış, düzgün variantda yazar. Bu variantlardan hansının həqiqəti əks etdirməsini isə yalnız orijinala baxmaqla müəyyən etmək olar.

Gölpınarlı Nəsiminin edam səhnəsindən sonrakı hadisələrlə bağlı fikirləri də maraqlıdır. O yazır: «Nəsiminin dərisi soyulandan sonra görüblər ki, o əyilib dərisini götürür və oradan uzaqlaşır. Heç kəs onun ardınca getməyə cürət etmir. Hələbin on iki qapısında dayanan qapıçılar və orada olan insanlar görür ki, o, qapıdan çıxdı və sirr oldu. Qapıçılar və xalq bir yerə toplaşanda hər kəs onun bir qapıdan çıxdığını söyləyincə məlum olur ki, o, bütün qapılardan çıxıb. İndiki türbə onun dəfn edildiyi yer yox, dərisinin soyulduğu yerdə tikilib [Gölpınarlı A., 2014]. Alim bu informasiyanın hansı mənbədən alınması haqda məlumat vermir. Ona görə də həqiqəti əks etdirməsi şübhəlidir.

Gölpınarlı qeyd edir ki, Nəsiminin faciəvi taleyi onun şəxsiyyətinə və yaradıcılığına ölməzlik qazandırır. «Söhbətnamə»dən Oğlanlar şeyxi İbrahimin «Mənsur və Nəsimi ərənlərin sərdənkeçdilərdir», – dediyini oxuduğumuz kimi, memuar kitablarında da ona böyük qiymət verildiyini görürük. Sufi şairlər onun, doğrudan da faciəli aqibətini müxtəlif yollarla anlatmış və onu daim ikinci Mənsur saymışlar. Tədqiqatçı müəllifinin adını unutduğu bir beytdə Nəsimi şəxsiyyətinin əsl mahiyyətinin açıldığını qeyd edir:

*Sirri selhindən Nəsimiyə sual etdim, dedi:
Rehnəvərdi-Kəbeyi ıskız budur ihbarımız.*

Sonra isə həmin beytin izahını verir: «Həcc mərasimində hacılar belinə tikişsiz qumaş sarıyar, kürəyinə də sağ qolları çöldə qalmaq şərti ilə qumaş salıb, sol çiynindən arxaya doğru ataraq buna bükülürdülər. Tikişsiz olması tələb olunan bu örtüyə ihram deyilir. Bunu öyrəndikdən sonra beyti nəsrə çevirə bilərik: Nəsimidən dərisinin soyulmasındakı sirri soruşdum, dedi ki, eşq Kəbəsinin yolçusuyuq, ihramımız budur bizim» [Gölpınarlı A., 2014]. Bu cür yanaşma Gölpınarlı yaradıcılığı üçün xarakterikdir.

Nəsimi hürufilik təlimini yaradan Nəiminin xəlifəsidir. Öz divanında, Rəfinin əsərində və hürufiliklə bağlı digər qaynaqlarda bunun təsdiqini görürük. Onun şeirlərini başa düşmək üçün bu təlimin təməl prinsiplərini və əsas inancını düzgün qiymətləndirmək lazımdır. Hərflərlə sayların münasibətləri və hərflərin metafizik mahiyyət daşıması haqda fikirlər çoxdan mövcuddur. Zərdüştilikdə, xristianlıqda, müsəlmanlıqda hərflərə və saylara xüsusi önəm verildiyi, arzuya çatmaq, yaxud gələcəkdə baş verəcək hadisələri əvvəlcədən görmək kimi həqiqəti əks etdirməyən iddialarda hərflərin və sayların böyük rol oynadığı məlumdur. Nəimi bu fikirlərdən faydalanmış, hürufiliyi yaradarkən bu meyarlardan da istifadə etmişdir. Gölpınarlı tədqiqatlarında hürufiliyin bir təriqət olduğunu və yaradıcısının Fəzlullah Nəimi olduğunu təsdiq edir. Onun Azərbaycanın Astrabad şəhərində doğulduğunu və Məhəmməd soyundan olduğunu yazır. Lakin ölüm tarixi və edamının icra olunduğu yer barədə verdiyi məlumat mübahisəlidir. O yazır: «...Fəzlullah əlli beş yaşında ikən 1394-cü ildə Təbrizə yaxın bir yerdə olan, Səncəriyyə də deyilən Alıncaq qəsəbəsində öldürülüb» [Gölpınarlı A., 2014]. Bu məlumatı hansı mənbədən əldə etməsi barədə məlumat vermir.

Azərbaycan ədəbiyyatından isə bizə məlumdur ki, Nəimi 1394-cü ildə Şirvan şəhərində həbs olunmuş, «Cavidannamə» («Əbədiyyət kitabı»), yaxud «Cavidani-Kəbir» («Böyük ədəbiyyat») adlı əsərini burada həbsdə olarkən yazmışdır. 1401-ci ildə isə Teymurləngin oğlu Miranşahın göstərişi ilə Naxçıvandakı Əlinçə qalasında edam edilmiş və elə orada da dəfn olunmuşdur. Teymurun bu qalanı Nəiminin edamı üçün bilərəkdən seçməsi də tarixi mənbələrdən məlumdur. Çünki bu qala Teymurilərə qarşı ciddi mübarizə göstərməsi ilə ad çıxarmışdır.

Gölpınarlı hürufilərin sonralar siyasətlə məşğul olduğuna görə şiddətli təqibə məruz qaldığını, buna görə də müstəqil olaraq fəaliyyət göstərmədiyini, fəqət Bektaşiliyin əsas ünsürü olduğu kimi, Ələvi inanclara sahib təriqətlərlə qaynayıb-qarışdığını və bu cür yayıldığını qeyd edir. Türkiyədə məzhəblər və təriqətlərin tarixi, yaranması, fəlsəfi, dini görüşləri ilə də bağlı orijinal araşdırmalar aparan tədqiqatçı yazır: «Hürufiliyə görə, kainatın və insanın əsası ruh deyil, maddədir. Ruh isə maddənin bir vəsfi, bir mənasıdır. Varlığın özü səsdədir. Səs insanda söz

halına gəlir. Söz həflərdən meydana gəlmişdir. Peyğəmbərlərin sonuncusu olan Məhəmməd iyirmi səkkiz həflə danışmışdır, başqa sözlə, ərəb dilində iyirmi səkkiz hərf vardır. Fəzl (Fəzlullah Nəimi – N.M) farsca otuz iki həflə danışmışdır. «Cavidan» adlı kitabı da otuz iki həflə yazıb. İnsanın üzündə anasından onlarla doğulduğu üçün «ana xətləri» deyilən yeddi xətt vardır: iki qaş, dörd kirpik, bir saç. Bunların hər biri dörd ünsürdən – su, od, hava və torpaqdan meydana gəldiyi üçün hər biri dörd sayılır və iyirmi səkkiz edir. Saç ortadan ikiye ayrılınca yeddi xətt səkkiz olur, dörd ünsürlə tutarı otuz iki olur. İnsanda yetkinlik dövründə çıxan yeddi «ata xətti» vardır: üzün sağ və sol tərəfində olmaq üzrə iki saqqal, iki bıq, iki burun tükləri və bir alt dodağın altındakı xətt. Bunlar da eyni tərzdə iyirmi səkkiz və otuz iki sayılır.

Gündə on yeddi rükət, cümə günü isə on beş rükət fərz namaz vardır. Cəmi otuz ikidir. Yerli insanlar gündə on yeddi rükət fərz namazı qılar, yol gedənlər on bir rükət. Cəmi iyirmi səkkizdir. Beləliklə, hürufilər dəstəmazı, həcci, zəkəti, bütün şəriət hökmlərini və peyğəmbərlərə aid rəvayətləri iyirmi səkkiz və otuz ikiye tətbiq edərək şərh edirlər» [Gölpınarlı A., 2014]. Gölpınarlının hürufiliyin ideyalarının mahiyyətini açmağa kömək edən bu izahı Azərbaycan mənbələrindəki şərhlərə oxşasa da, eyni deyildir. Burada diqqəti cəlb edən bir məqam Nəiminin əsərinin adının «Cavidannamə» əvəzinə «Cavidan» kimi göstərilməsidir. Hürufilik təliminin yaradıcısının əsərinin adını türk ədəbiyyatı tarixinin görkəmli tədqiqatçısının təhrif olunmuş formada verməsi təsadüfdürmü? Əsərin orijinalı alimə tanışdırmı və ya türk mənbələrində əsərin adı necə yazılır? Belə suallara bu sahədə tədqiqatlarımızı sona çatdırdıqdan sonra cavab verməyi daha məqsədəuyğun hesab edirik.

Gölpınarlıya görə, Nəsimi inancı üçün canını qurban verəcək qədər imana sahibdir. Şeyrlərinin çoxu didaktik mahiyyət kəsb etsə də, bir o qədər də lirikdir. O qədər aşiq şairdir ki, insan onun şeyrlərini oxuyarkən inancının, təlqin etdiyi fikirlərin mahiyyətini düşünmür. Fikrini şairin bir beyti ilə əsaslandırır:

*Gəl-gəl bəri ki, səvmü səlatın qəzası var,
Sənsiz keçən zamani-həyatın qəzası yox.*

(Alim bu beytin şərhini də verir: *Gəl-gəl bəri, çünki orucun da, namazın da qəzası var, fəqət sənsiz keçən yaşayış çağının qəzası yox*) beytinin yaradıcısı, yaxud özündən çox sonra xəlifə Qanuni Süleyman tərəfindən çox sönük bir surətdə tənzir edilən, əvvəldən axıra qədər xitabdan ibarət olan bir qəzəlin şairi (*Nigarım, dilbərim, yarım, nədimim, munisim, canım, Rəfiqim, həmdədim, ömrüm, rəvanım, dərdə dərmanım* beyti ilə başlayan qəzəli nəzərdə tutulur) şübhə yox ki, çox qüdrətli şairdir [Gölpınarlı A., 2014]. Gölpınarlının «Nəsimi, Usuli, Ruhi» adlı əsərində oxuyuruq: Nəsimi əksər İran şairlərini oxumuş, farsca və ərəbcə sərbəst şəkildə şeyrlər söyləyəcək qədər bilgi sahibi bir şairdir, fəqət onda

Mövlanadan başqa heç bir şairin izi görülmür desək, mübaliğə etmərik. Bu da onun qüdrətinə böyük bir dəlildir. Ona

*Səni bu hüsnu-camal ilə, bu lütf ilə görən,
Qorxdular Haqq deməyə, döndülər insan dedilər –*

beytini söyləyəcək qədər insani bir görüş verən inancıdır.

Nəsiminin əsərləri öz dövründən başlayaraq təqdir edilmiş, şəirlərinə nəzirələr, təxmislər yazılmışdır. Hüseyn Bayqaranın «Məcalis-ül-Uşşak» adlı əsərinin bir fəslini Nəsimiyə ayırdığı haqda məlumatı da Gölpınarlının əsərindən oxuyuruq. Alim qeyd edir ki, Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi olan Nəsiminin tərz-i Füzuli yaradıcılığında aydın görünür. Nəsimi bu mənada bir tərəfdən Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafında müstəsna rol oynamışdır, digər tərəfdən də Qərbi Oğuz ləhcəsi ilə işlənən divan ədəbiyyatında mühüm bir mərhələdir. Ələvi-Bektaşilər isə onu Xətai, Füzuli, Pir Sultan, Qul Hümət, Virani və Yəmininin də daxil olduğu yeddi böyük və ilahi şairdən biri saymışlar [Gölpınarlı A., 2014]. Bu mənada Nəsimi təkcə Divan şairləri arasında deyil, təsəvvüf mənimsəyən xalq şairləri arasında da böyük şöhrət qazanmışdır. Tədqiqatçı kitabında Nəsimi haqqında məlumat verdikdən sonra şairin iyirmi qəzəlini və səkkiz tuyuğunu türk dilində oxuculara təqdim edir və hər bir beyti nəsrə çevirərək şərh edir. Bu üsul Gölpınarlı yaradıcılığının əsas xüsusiyyətlərindən biridir.

Gölpınarlının klassik Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən olan Nəsimi, Füzuli və Xətai ilə bağlı tədqiqatlarında Azərbaycan alimlərinin əsərlərinə istinad etməməsi ilk baxışda təəccüblü görünə bilər. Lakin nəzərə alsaq ki, onun yaşayıb-yaratdığı dövrdə (1900-1982) Sovet imperiyasının tərkibində olması səbəbindən Azərbaycanın Türkiyə ilə heç bir əlaqəsi yox idi, onda məsələnin mahiyyəti aydın olar. Digər tərəfdən, bir-birindən qiymətli əsərləri ilə ədəbiyyatşünaslıq elmini zینətləndirən, milli iftixarımız olan böyük elm xadimi Ə.Gölpınarlının mənsub olduğu xalqın tədqiqatçılarının diqqətindən kənarda qalması, pedaqoji təmayüllü ali təhsil müəssisələrimizdə, müvafiq dərslərimizdə həyatı və yaradıcılığı haqqında məlumatların verilməməsi də təəssüf doğurur.

Türk tədqiqatçılarının ümumi qənaəti isə belədir: Əbdülbaqi Gölpınarlı çox mükəmməl yaddaşa, Divan ədəbiyyatı və təsəvvüf üçün lazımlı olan islami biliklərə malik, Quranı əzbərdən bilən nadir şəxsiyyət olub. Təsəvvüf sahəsində öz dövrünün ən qüdrətli hesab edilir. O, dəniz dalgaları kimi coşub-qabaran, sonra durulan bir ruha sahib idi. Zəngin söz ehtiyatına malik olması etdiyi bütün tərcümələri orijinalına yaxın bir zövqlə oxumağa zəmin yaradır. Bu xüsusiyyət hər tədqiqatçıya nəsim olmur [Sayar A.G., Gölpınarlı A., 2014, s.248].

About the history of the study of the artistic legacy of Imadaddin Nasimi

Nasraddin Musaev

Deputy Editor-in-Chief of Azerbaijan Journal of Educational Studies, Leading education worker of the Republic of Azerbaijan.

E-mail: musayev.nm@mail.ru

Abstract. Nasimi is a progressive-minded poet who laid the foundations for a new phase in the history of Azerbaijani literature and continues the tradition of ancient and medieval literary monuments in Turkic languages. Numerous researches have been done on the poet's creativity and made valuable comments about his literary ideas. Among these studies, the works of the Turkish literary scholar Abdoulbaqi Golpinarly are of special importance. Abdoulbaqi Golpinarly, an Azerbaijani from the father's side, lived in 1900-1982 in Turkey. A. Golpinarly, considered one of the greatest explorers of classical Turkish literature, explored various stages of Nasimi's creativity in his works and highly appreciated the poet's role in the development of Turkish Sufi literature.

Keywords: Nasimi, Golpinarly, Turkish, hurufi.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi, (1960). I cild. Azərbaycan SSR EA-nın nəşri, Bakı.
2. Akpınar Y. (1994). Azərbaycan ədəbiyyatı araşdırmaları.
3. Alparslan A., Gölpınarlı A. (1996). Ankara, T.C. Yayınevi
4. Gölpınarlı A. (2014). «Nesimi, Usuli, Ruhi». İstanbul, Kapı Yayınları.
5. Sayar A.G., Gölpınarlı A. (2014). Türkiye, Ötüken neşriyatı.